

SOMOGYI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

MITTEILUNGEN DER MUSEEN DES KOMITATES SOMOGY

SEPARATUM

II

1975
KAPOSVÁR

A KAPOSSZENTJAKABI KÁLYHACSEMPÉK

A gótikus iparművészet és ezen belül az agyagművesség középeurópai alkotásainak legjelentősebbjei közé tartoznak a lovagalakos kályhák, melyeket a 15. század derekán készítettek. Elterjedésük és széles körű hatásuk rendkívül nagy területen mutatható ki: Svájcától Romániáig, Lengyelországtól Jugoszláviáig.¹ Ezt a feltűnően széles körű hatást egyrészt a kályhák magas művészi színvonala és részleteinek változatosága okozta (így például az is, hogy több mint tucatnyi különböző csempetípust alkalmaztak), másrészt viszont hathatósan segítette az a körülmény is, hogy a kályhák egyes példányait nagyon sok helyen állították fel. Külföldi előfordulásai mellett a középkori Magyarország területén már 7 királyi palotában, vadászkastélyban és a főúrnak 8 várban vagy vidéki rezidenciájában lehetett megtalálni. Az egyes csempék mintái és stílusa jelentős hatást gyakorolt a helyi fazekas-kályhás mesterekre Magyarországon és külföldön egyaránt. Nagyobb felkészültségű városi és szerényebb adottságú vidéki mesterek közvetlen lenyomatok, vagy újrამintázott darabok útján gazdagították formakincsüket. Ez kisebb mértékben ugyan, de más kályhák esetében is gyakran megtörtént. Az ilyen új példányok színvonala, technikai kivitele az egyes mesterek tehetségétől függött és ezért nagyon sokfajta lehetett.² Vizsgálatuk ezért a hazai műhelyek elkülönítésénél sok eredményt hozhat. Egyes esetekben a másolás, átvétel nemcsak stílusigazodást, az udvari műhely hatását jelenti, de történeti, politikai kapcsolatokat is megvilágít, hiszen a megrendelő szándékaitól is függött.

Az alábbiakban egy ilyen hazai vidéki műhely termékeit mutatjuk be. A két kályhacsempe előkerülési körülményei már nem ismertek, Darnay Kálmán gyűjteményéből kerültek a keszthelyi Balatoni Múzeum anyagába.³ Leltárkönyv szerinti lelőhelyük: „Szt. Jakabi vár (Somogy m.)”. Ez a név Szentjakab kolostorával azonosítható.

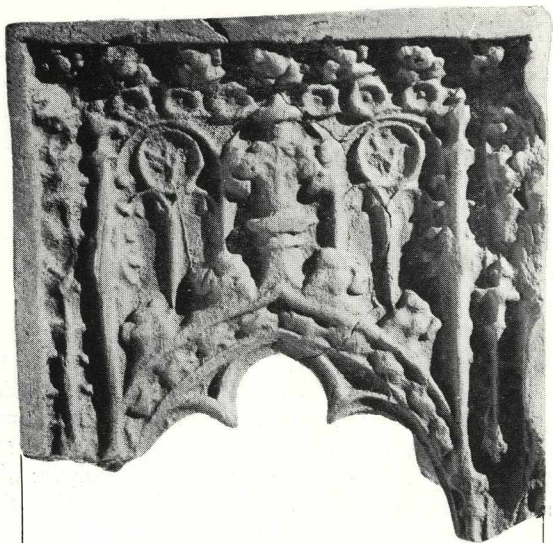
1. Dongáshátú, téglalapalakú kályhacsempe áttört előlappal: díszítése kúszólevélsoros számárhátív fölötte 1–1 gótikus mérműves ablak (a középső harmadik ablak takart); kétoldalt 1–1 kis fiálé és 1–1 fiálés baldachin; felül a keret alatt balrafutó kúszólevélsor, alatta rozettasor. Az orrtagokkal ellátott ív alatt a csempe előlapja áttört kiképzésű. Sárgásdrapp színű, finom csillámos homokkal soványított cserép; hátrésze külön darabból korongolva és belül vékony agyag-szalagokkal felragasztva az illesztés mentén. A hát felső részén hátranyúló fogódzólap. Sz: 14,5 cm, M: (törött) 14,3 cm, hátmélység 8 cm; V: 1,2 cm. KBM ltsz: 13 491. A két belső fiálé közötti távolság 9,3 cm, míg egy eredeti csempén a budai anyagban ez a szélesség 14,5 cm. Ha magassági mérete is arányosan kisebbitett volt, úgy eredeti magassága a kaposzsjakabi csempének 25 cm körül lehetett. (51. kép.)

2. Dongáshátú kályhacsempe III. Frigyes mellképével. Díszítése: a tagolatlan léckereten belül vékony, rozettákkal megrakott szögletes szalag; középen zárt királyi koronát viselő férfi mellképe; jobbjaiban országalmát, baljában hosszú jogart tart. Apró fűrtökbe bodorított haja kétoldalt zétáll, arca borotvált. Alul három erősen stilizál címerpajzs sorakozik: középen

1. HOLL I., BpR 18 (1958) 273.–BpR 22 (1971) 185 újabb adatok ilyen típusú csempék külföldi elterjedésére: MICHNA P., FA 25 (1974) 179–203. – Hazaiakra: B. SZATMÁRI S., AE 101 (1974) 47. (Rekonstruálható lovagalakos kályha csempeanyaga.); MAGYAR K., SMK 1 (1973) 117–118. (Nyírbátor várkastélyának egyik kályháján is található a lovagalakos kályháról másolt részletek. (Részletesebben: MAGYAR K., AE 102 (1975) 117.– S. NAGY E., FA 20 (1969) 142. (Az ozo-rai ferences kolostorban a 16. típus mázatlan másolata.) – CSEMICKY-SÓS Á., AP 16 (1971) 355. (A 7. képen a griffes csempe mázatlan másolata Zalavár várból) – CZEGLÉDY I., Die Burg von Diósgyőr. Bp. 1971, 14 (A 33. képen az 1. típus griffes csempéjének másolata, tévesen Zsigmond-korinak meghatározva.) – Pilis-szentkereszt cisztercita kolostorában a 6. csempetípus eredeti töredéke került elő Gerevich László 1969. évi ásatásánál, a griffes csempe másolata került elő Horler Miklós közlése szerint Simontornya várában.
2. Így például az említett nyírbátori csempéken egészen

új kompozícióban jelentkeznek közvetlenül másolt részletek. Romániai utam során D-Erdélyben és Moldvában láthattam olyan kályhacsempéket, melyeknek mesterei a grif, vagy a lovagábrázolásos csempe megoldásából kiindulva alkottak már új csempetípusokat. Egyik csoportról: NÁGLER, T., Un depozit de placi ornamentale descoperit la Rosia. Culegere de studii si cercetari 1 (1967) 145–150.

3. KBM leltárkönyve a Darnay-gyűjteményről. A leltárkönyv 13 490–13 498. sz. alatt nyolc kályhacsempét, illetve töredéket sorol fel ugyanerről a lelőhelyről, sajátos részletes leírás és rajz nélkül. Valószínűleg Darnay írásos adatai alapján készült, de a régi számozást nem adja meg. A Frigyes ábrázoló csempe alján még látható a régi cédula: 7137 Kályha fiók – Szt. Jakabi vár – Pálos kolostor romjai – Somogy. Ezúton is köszönöm Sági Károly múzeumigazgató szíves fáradozásait a feldolgozás elősegítésére; talán sikerül még további nem azonosított töredékeket a háború során jórészt elpusztult gyűjteményben fellelni.

51. Kaposvár–Szentjakab. Mérműdíszes kályhacsempe. XV. sz. – Kaposvár–Szentjakab. Ofenkachel mit Rosettenverzierung aus dem 15 Jh. 1:2

kétfejű sassal, jobbról Ausztria pólyás címere, baloldalt hasított címerpajzsban lépő állat (Habsburg oroszlán?). Kétoldalt tekeredő mondatzalagok minuszkulás felirattal, alul külön egy-egy r és c (?) betű. A felirat (balról kezdve): *r. misek. ha. is. er. fr. id r c* az utolsó két betű a köriránynak megfelelően fordított sorrendben.) Azaz „rimise khaiser fridric”. – Sárgásdrapp színű csillámos homokkal soványított cserépanyaga az előző darabbal egyező. Mindkettő mázatlan. Hátrésze szintén ugyanúgy erősítve, mint az első, itt is ujjbenyomásokkal rányomkodva. Középen késsel kivágott nyílás. Belül kormos. Külső nyomok szerint 5–6 cm vastag agyagtapasztalással erősítették a mellette álló csempékhez. Hátul ugyanolyan fogantyú, mint az előbbinél. Azonos műhelyben készültek.

4. A második csempe kis képe már megjelent az AE 27 (1907) 381. oldalán részletesebb szöveg nélkül. – S. Nagy Emese közlése szerint ásatása során nem került már elő ilyen csempéanyag. Feltételezhető, hogy a kisméretű kolostorban csupán egyetlen díszített kályha állt.

5. HOLL 1958, 276. és 105. kép – Uo. irodalma és svájci kapcsolatairól. – PAZAUREK G. E., Württembergische Hafnerkeramik, (Berlin 1929) szerint a század közepén

M: 19 cm, Sz: 18,5 cm, mélység 8 cm. KBM ltsz: 13494¹ (52–54. kép.).

A CSEMPÉK ELŐKÉPEI

Az első csempe mintaképe a lovagalakos kályha nagy mérműves-fülkés csempéje volt (4. típus). Annak ellenére, hogy nagyon sok részletében ezt híven követi, mégsem tekinthető közvetlen lenyomat útján készült másolatnak. Egyrészt a kicsinyeskedés mértéke – mely helyenként 35⁰/o-os, így pl. a szélességi méreteknél – már túllépi azt a fokot, amelyet az egyes agyagfajták zsugorodása okoz. Másrészt a díszítmény részleteit tekintve (például a felső levélsor alatt elhelyezett 6 rozetta, kétoldalt az eredetin szereplő gyámkőszerű kis férfifejek) erősen megváltozott, vagy elhagyott motívumokat is találhatunk a kaposszentjakabi kályhacsempén. Úgy tűnik, hogy egy eredeti csempéről készült másolat-csempét használhattak fel. Feltűnő az is, hogy míg általában az eredeti díszítések erősen összehasonlítva, de jó összehatással jelentkeznek (ami lenyomatra utal), a gótikus ív fölött emelkedő két kis mérműves ablak éles vonalakkal jelentkezik, ezt a részt a negatívon kijavították.

A második csempe közvetlen mintaképe eddig a középkori Magyarország területéről nem ismert. A budai királyi palota rendkívül nagyszámú kályhacsempe anyagában még hasonló kompozíció sem fordul elő, ami azonban nem véletlen, ha az ábrázolt császár személyét tekintjük. A külföldi gyűjteményekből azonban már több rokon csempét közöltek. III. Frigyes császár trónon ülő képmása díszítette a ravensburgi kályhát,⁵ új felállításában alulról számított negyedik csempesorában. (57. kép.) Ehhez nagyon közel áll a svájci Schaffhausen múzeumának egyik kályhacsempéje, azonos kompozícióval, de sokkal elmosódottabb mintázással, gyengébb minőséggel. (56. kép.) A harmadik itt megemlíthető csempe Ausztriából ismert, Jauring bei Aflenz-ben került elő.⁶ Ez már egy mázatlan csempe, az előbbieknél jóval silányabb kivitelben. A gótikus íves fülke, mely az előző két csempére jellemző, itt elmarad, az alak és a körülvevő mondatzalag hegyes talpú címerpajzsban helyezze szerepel. Míg az előző kettőnél a háttér kissé fülkeszerűen ívelő, itt ugyanúgy mint a kaposszentjakabi csempénél, sík előlapot találunk. (Az osztrák csempe hátkiképzése a tálalakú kályhaszemek alapformájának megfelelő, tehát egy kályha alsó részének csempesoráshoz tartozhatott; a két előző viszont a felső részhez.) (58. kép)

A kaposszentjakabi III. Frigyes ábrázolásos csempe semmiképpen sem lehet közvetlen másolata-lenyoma-

készülhetett. A kályha a második világháború során Stuttgartban elpusztult. A Landesmuseums szívessége-nek köszönhetem régi fotóját.

6. STRAUSS K., Die Kachelkunst des 15. und 16. Jahrhunderts in Deutschland, Österreich und der Schweiz. (Strassburg 1966) 43. Tf. 14,2. – STRAUSS K., Kacheln und Ofen der Steiermark. (Graz 1940) 25. Tf. 3, 5–6. 1480 körüli időre keltezi. Sajnos egyik csempe felirátát sem közli.

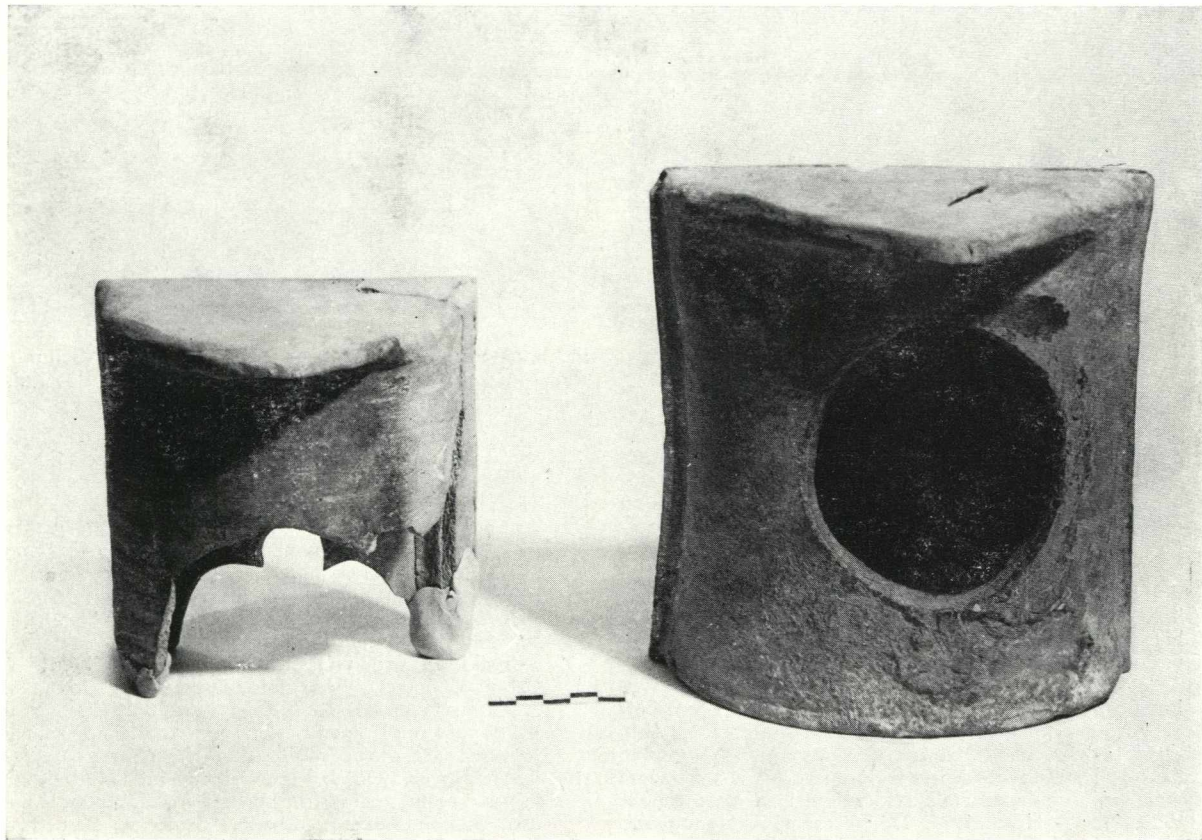
ta egy olyan csempének, mint amelyet külföldről említettünk. Stílusa és kivitelezése arra mutat, hogy egy vidéki mester erősen népies megfogalmazású munkája. Az alak, a gótikus mondatszalagok és a három címer egyaránt a gótikus nagyművészettől távolálló, azt erősen átalakító mesterre vall. Ez a felfogás egyúttal megnehezíti számunkra a közvetlen mintakép kijelölését is, hiszen az átfogalmazás olyan nagy mértékű. Lehetséges, hogy egy negyedik fajta csempe volt fazekasunk kezében. Erre mutathatna a mondatszalag felirata, mely semmikép sem lehet saját változtatása, hisz nehezen képzelhető el, hogy írástudó volt. A ravensburgi típusú csempéken ugyanis a római („rimise”) jelző a feliratban nem szerepel, a másik két külföldi csempének pedig elmosódott felirata lemásolást aligha tett lehetővé. (Jellemző egyébként, hogy felirat, betűk vagy számok a középkori kályhacsempéken rendkívül ritkán fordulnak elő, a 16. századi reneszánsz csempéken válnak csak gyakoribbá, ott is a legjobbakon.)

A kaposzsjentjakabi kályhát készítő dunántúli műhely mestere az eddigiek szerint legalább két különböző kályhát is ismert, illetve választott témaköréhez. Az egyiket Budán 1454–57 között állították fel, (55. kép) a másikat a század dereka és a 80-as évek között a szomszédos Ausztriában vagy valamelyik nyugat-

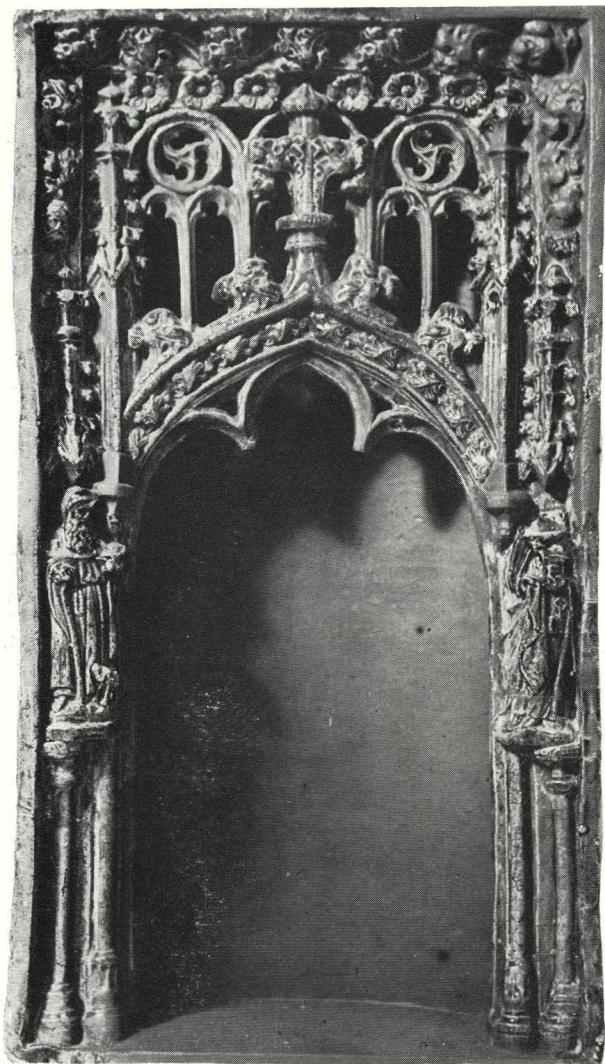

52. Kaposvár–Szentjakab. II. Frigyes császár képével díszített kályhacsempe. 1459 körül. – Kaposvár–Szentjakab. Ofenkachel, verziert mit dem Porträt des Kaisers Friedrich II. Gegen 1459.

1:2

53–54. A szentjakabi kályhacsempék hátoldalai. – Rückseiten der Ofenkacheln von Szentjakab.

55. Buda, királyi palota, mérműdíszes kályhacsempe egy lovagalakos kályháról. 1454–1457. — Buda, Königspalast. Ofenkachel mit Rosettenverzierung aus einem mit Ritterfiguren verzierten Kachelofen. 1454–1457.

dunántúli, közvetlen osztrák kapcsolatokkal rendelkező főúr várában.⁷ A két különböző csempe ugyanis eredetileg azonos kályhán együtt nem szerepelt.⁸ Az V. László király és párthívei palotáiban felállított lovagalakos kályhán ugyanis III. Frigyes képmása sehol sem szerepelt — ez nem is lehetett kíváncsán László számára, aki oly nehezen jutott ki gyámsága alól. Gyakori lehetett azonban Ausztriában, sőt talán előfordulhatott Pozsonyban is. Utóbbi helyről ugyanis a legújabb ásatások során nemcsak a lovagalakos kályha két csempetípusa került elő, de a ravensburgi kályhának két másik csempetípusa is.⁹ Lehet, hogy Frigyes ajándékként állítottak fel itt egy ilyen svájci mesterek által készített kályhát is.

Pozsony mellett azonban számításba jöhet több ausztriai, sőt nyugat-dunántúli¹⁰ vár is, bár eddig le-

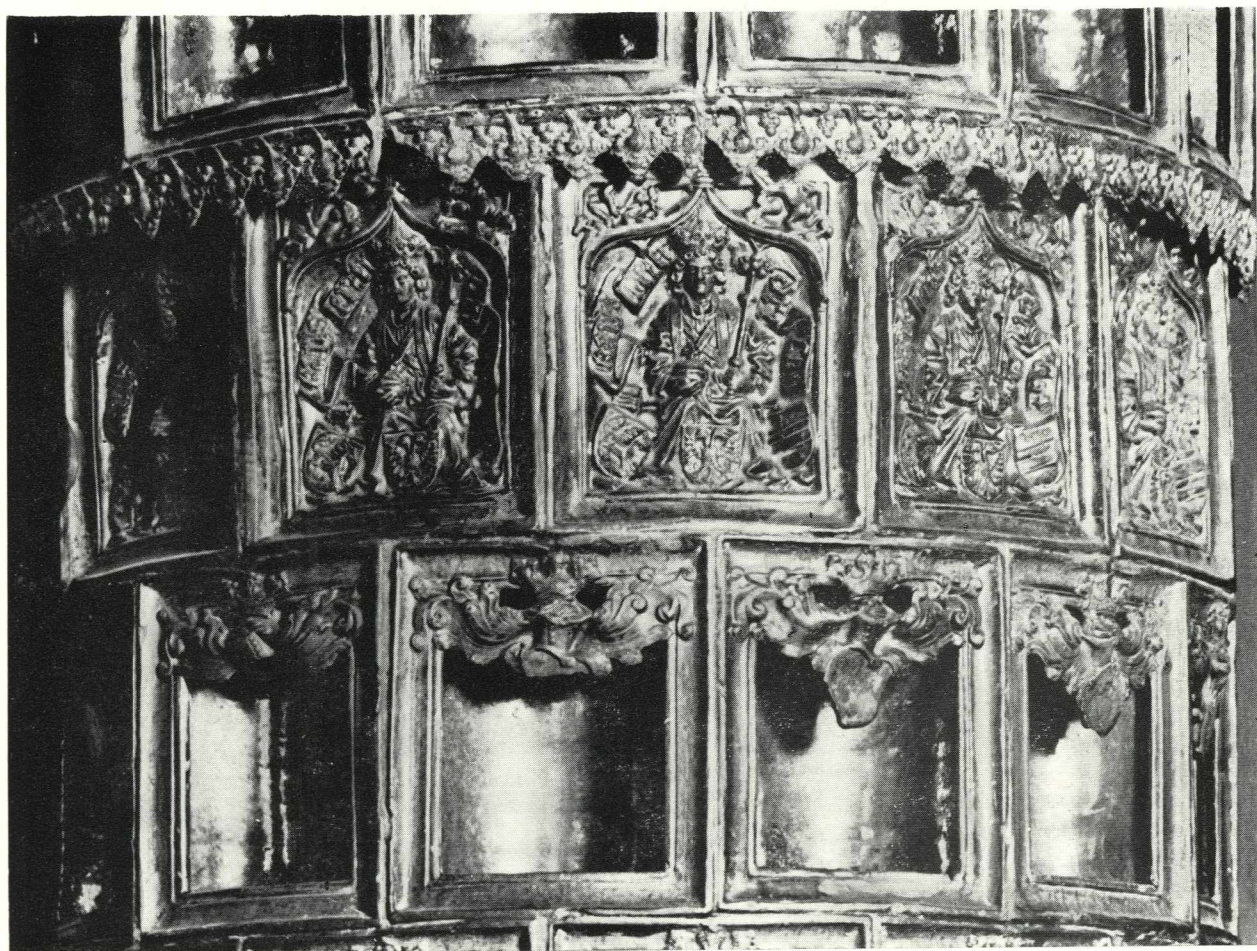

56. Kályhacsempe III. Frigyes császár képével. (Schaffhausen, Múzeum) — Ofenkachel mit dem Porträt des Kaisers Friedrich III. Museum Schaffhausen.)

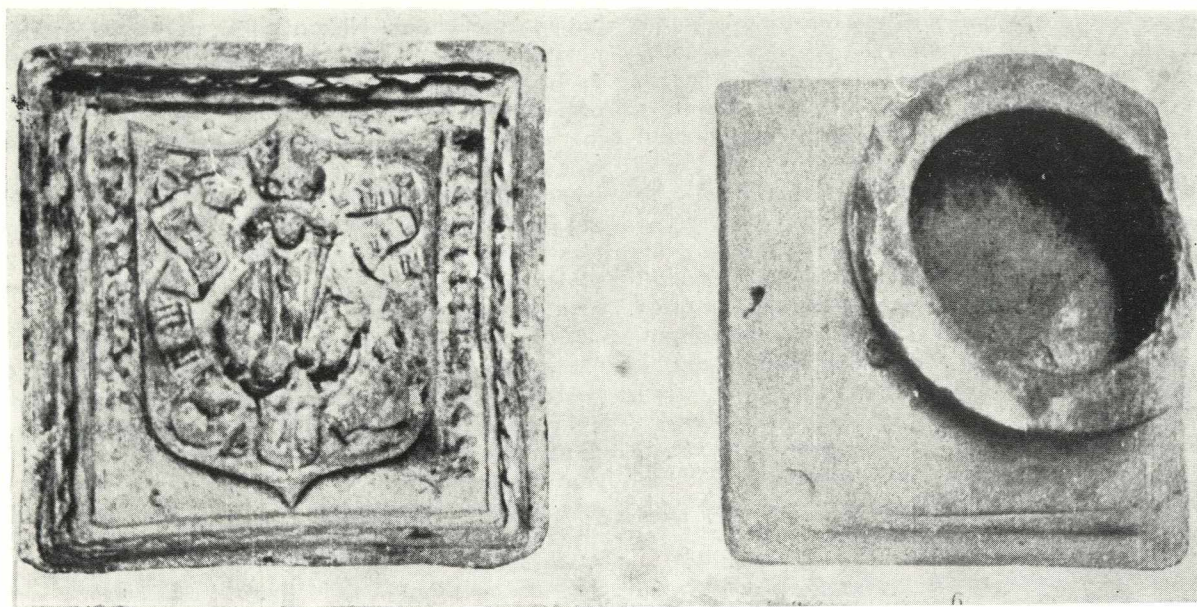
7. A ravensburgi kályha esetében még nem bizonyítható, de valószínű, hogy eredetileg III. Frigyes megrendelésére készülhettek ilyen típusú csempékkel kályhák a császár palotái számára. Ezeket ma még nem ismerjük. Fennmaradtak azonban kályhák és egyes csempék más városokban. Egyes díszítőmotívumok elterjedtsége, sűrűsödése arra mutat, hogy e kályhák műhelyét Svájcban kereshetjük, bár rövidesen más műhelyek is átvettek ezekről egyes csempetípusokat. Dátumuk még 1500 után is tartott.
8. A lovagalakos kályha műhelye és a ravensburgi (valamint lindau) kályha műhelye nem azonos, bár a két között valamilyen kapcsolat állt fent. Az utóbbi ugyanis kályháinak oromzatára a fát őrző oroszlán alakját helyezte el kivágott formában. Ez a motívum más svájci műhelyek mintakincsében is gyakori: HOLL 1958, 275; — HOLL 1971, 176. A csempék legnagyobb része már későbbi másolat. — FRANZ, R., Der Kachelofen (Graz, 1969) 49–50., a svájci anyag bemutatása

során rámutatott arra, hogy e motívum eredetije talán Bazelben található Peter Hartlieb műhelyében. Lehetséges, hogy a lovagalakos kályha műhelye ettől vette át ezt a motívumot, amint más svájci műhelyek is. — Az azonban bizonyos, hogy a cseh, morva, lengyel műhelyek ugyanúgy mint a horvátországiak, már nem a svájci körzetből vették át az oroszlán mintát, hanem a lovagalakos kályháról. Utóbbi műhelyről sajnos ma sem tudjuk, hol dolgozott eredetileg.

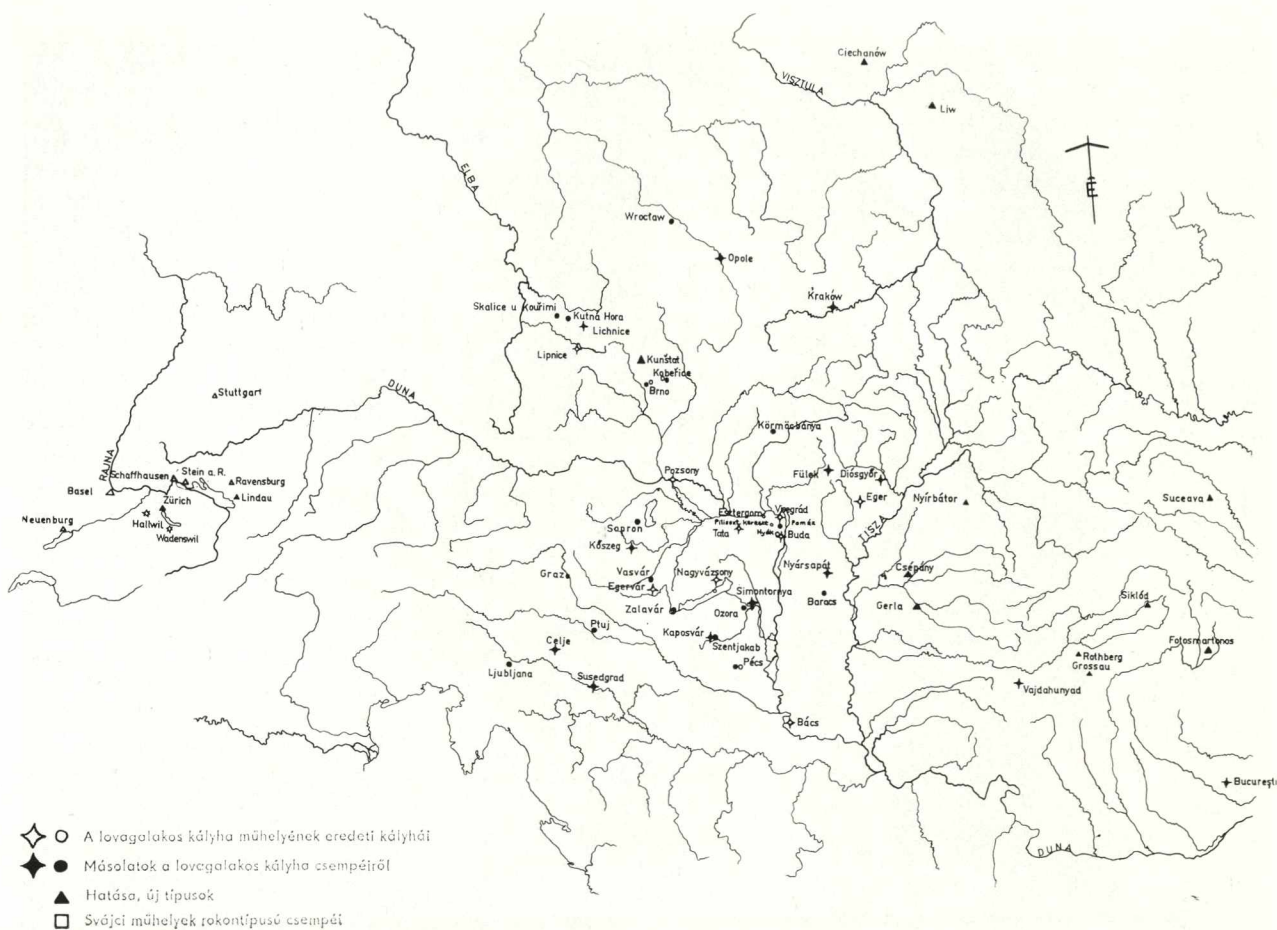
9. B. Polla ásatása. HOLCIK S., Zbornik SNM 66 (1972) 101–116. A szerző V. László uralkodása idejére teszi itteni megjelenését. — Miután itt a kályhához tartozó III. Frigyes ábrázolása még nem került elő, nem tudjuk, milyen megoldása volt.
10. Frigyes és Hunyadi J. kormányzó között 1447-ben kötött fegyverszünet szerint továbbra is az előbbi kezén maradt Sopron, Kőszeg, Rohonc, Szalónak, Borostyánkő, Dévény, Fraknó, Kismarton, Kabold, Szarvók és Óvár. HÖMAN B., Magyar történet. III. k. Bp. 1936, 436.

57. A ravensburgi kályha részlete. XV. sz. közepe. (A stuttgarti Württembergisches Landesmuseum felvétele.) — Detail des Ofens von Ravensburg. 15. Jh. (Aufnahme des Württembergischen Landesmuseums von Stuttgart.)

58. Mázatlan csempé III. Frigyes császár képével. (Landesmuseum, Graz) — Unglasierte Ofenkachel mit dem Porträt des Kaisers Friedrich II. (Landesmuseum Graz).

59. A lovag-alakos kályhacsempe elterjedési térképe. — Verbreitungskarte der Kachelöfen mit Ritterfiguren.

letekkel ez nem bizonyítható. Tudjuk, hogy Albert király halála után a magyar trónért sikeresen küzdő Jagelló Ulászlóval szemben az özvegy Erzsébet királyné és fia mellett habsburgpárti főurak tömörültek. Soraik elsősorban a nyugati határszéleken várakkal és nagybirtokkal rendelkező családokból alakultak, akik számára a szorosabb osztrák kapcsolat gazdasági érdeket is jelentett. Befolyásukat V. László trónralépése tovább növelte, bár ekkor az „udvari párt” és a „nemzeti párt” rövid időre megegyezett. Hunyadi László kivégzése után újra nyíltan folyik a harc, V. László és pártjának magát igazoló oklevele fel is sorolja a király hűségeseit.¹¹ Közülük itt Garai László nádort és Újlaki Miklós erdélyi vajdát emelhetjük ki. Mátyás megválasztása után sem adta fel ez a párt reményeit, már előzőleg Frigyes császár támogatásában bíztak és 1459 februárjában Újlaki vajda németújvári várában Frigyeszt Magyarország királyának nyilvánították, s ez ettől kezdve fel is veszi a magyar király címét. Frigyes és a pártütők seregével áprilisban számolt le Mátyás király hadvezére Körmend előtt, s ezután a főurak visszatértek Mátyáshoz.¹²

A Frigyes császárt ábrázoló csempe átvételének, másolásának idejét a Dunántúlon elsősorban ezekben az években, ebben a politikai helyzetben találhatjuk indokoltnak. Hiszen ekkor az ország nyugati harmada a Garai–Újlaki–Kanizsai–Szentgyörgyi liga és Frigyes kezén van, s még úgy látszik, mintha nem dőlt volna el a királyság kérdése. 1459 után a mozgalom egyik feje, Garai meghal, a többiek jórésze Mátyás pártjára állt. A 60-as években Mátyás már kibékült Frigyesel, később pedig ausztriai háborúi idején Frigyes védekezésre szorult és az osztrák urak egy része is Mátyás mellé állt. 1454 előtt viszont a lovag-alakos kályha egyik csempéjének lemásolása még nem történhetett meg.

* * *

Ma már nehezen ellenőrizhető adatok szerint a kaposzentjakabi kolostor kályhája talán nem állt egyedül a környéken. Höllrigl József jegyzetanyagában két kályhacsempe vázlatát láttuk „Kaposvár várának romjaiból – Sümeg, Múzeum” jelzéssel. A rajz részletes vizsgálatra nem alkalmas, de úgy tűnik, az egyik csempe álló téglalap alakú volt, kö-

11. TELEKI J., Hunyadiak kora Magyarországon. X. Bp. 1852, 546. Az itt szereplőkkel kapcsolatban: HOLL 1971, 189.

12. Garai L. és Újlaki M. Szilágyi Jánossal már 1458. jú-

liusában szövetkeztek Mátyás ellen Simontornya várban. FRANKÓI V., A Hunyadiak és a Jagellók kora. Bp. 1896, 189. — FRANKÓI V., Hunyadi Mátyás király. Bp. 1890, 99–104.

zépen fülkeszerűen áttörve, fölötte valamilyen mérműdísszel: talán az itt közölt első csempéhez hasonló. A második balraforduló griffet ábrázolt, tagolt, díszített keretben; mindkettő mázatlan. Nyilván itt is a Darnay-gyűjtemény két csempéje szerepelt, csak az a kérdés, hogy lelőhely adatukat Höllrigl jól jegyezte-e fel? A KBM leltárákönyve ugyanis ilyen lelőhelyű csempéket nem tart nyilván. A politikai helyzet jól magyarázná e darabok alkalmazását. A két csempe közül a második ugyanis szintén a lovagalakos kályha egyik típusának (1) másolata volt (talán az első is). Kapos-Újvár várát a Héderváriaktól Újlaki Miklós foglalta el és 1453-ban éppen V. Lászlótól kapta új adományként. Az ő és fia Lőrinc herceg birtokában volt 1476-ig.¹³

Újlaki Miklós személyében tehát mind a két politikai kapcsolat – V. László, majd III. Frigyes érdekeivel – egyesült. Kezdetől László király híve, a csecsemő törvényellenes koronázása előtt ő ütötte lovaggá, 1453-tól ismét a Cillei–Garai liga tagja. A király halála után a császár oldalára áll, 1459-ben Bonfini szerint ő Szentgyörgyi és Gravenecker vezették a sereget a királyi had ellen.¹⁴ Valószínűnek tartjuk, hogy más főurakkal együtt (Széchi Dénes érsek, Miklós pécsi püspök, Várdai István érsek, Lipnicei Trcka Burján lovag) ő is kapott királyi ajándékként egy eredeti lovagalakos kályhát, ami valamelyik állandóbb rezidenciájában (Várpalota, Újlak?) állhatott. Erről készíthetett a kaposvári két másolatcsempe, hisz ez a vár,

mely csak felerészben volt birtoka, másodrendű szerepet játszhatott a vajda várai, lakóhelyei közt.

A szentjakabi apátság élén álló egyháziak kapcsolatait a század derekáról alig ismerjük, sokszor csak az apát neve tisztázható. Úgy tűnik, elég gyakran változott személyük. A fentebb részletezett történeti események szempontjából az összefüggések inkább a kegyúri család személyével kapcsolatosak. A 15. században a Szerdahelyi családé a kegyuraság, 1438-ban Ders és Dancs Pál a Bécsben egyházi pályára készülő testvérüknek adja (nyilván jövedelmét), míg tanulmányait folytatja. Az említett Szerdahelyi Dancs Pál is jelen volt 1459 februárjában a németújvári királyválasztó gyűlésen. Közelebbi kapcsolatban állhatott Újlakival, mert ez 1460-ban mint Somogy vármegye főispánja menedéklevelet állított ki részére, később pedig 1474. júl. 20-án Rakolcza várában kelt levelében ajánlja Mátyás király pártfogásába „hívét Szerdahelyi Dancs Pált” aki kegyúri jogainál fogva a zselicszentjakabi monostor hasznélvezetét másnak akarja adományozni.¹⁵ – Lehet, hogy a Szerdahelyi család és Újlaki között birtokügyekben számos összetűzés volt (hiszen jog szerint Kaposújvár várának fele is e családé), de a család tagjai közül Dancs Pál az országos politikát, pártállást tekintve Újlaki Miklóst követte. Ezidőben egy-egy megye birtokos nemeseinek igazodását döntően befolyásolta a legnagyobb hatalmú főúr magatartása.

Holl Imre

13. REISZIG E., Turul 57 (1943) 11,57–58. Ulászló király 1494-ben Újlaki Lőrincről más váraival együtt Kaposújvárt is elfoglaltatta.

14. Az 1463. évi bécsújhegyi béketárgyalások során már Mátyás követségében jár el, de nem véletlen, hogy a

békekötésről kiállított levelében a császár „compater noster”-nek nevezi és ottléte alatt kitüntető figyelemben részesíti! REISZIG i. m. 57.

15. SOROS P., PRT XII/b. Bp. 1912, 245–246. – REISZIG, i. m. 56–57.

OFENKACHELN VON SZENTJAKAB

Unter den Ruinen des Benediktinerklosters von Szentjakab wurden – wahrscheinlich um die Jahrhundertwende herum – einige Ofenkacheln gefunden, von welchen zwei sich identifizieren liessen. Beide waren hellgelbe, unglasierte, mit Feinsand gemagerte Tonkacheln, hinten halbzylinderförmig ausgebildet. Obwohl sie Arbeiten guter Qualität sind, sind sie keine selbständigen Werke, sondern den Kacheln bereits existierender Öfen nachgebildet. Als Muster der Rosettekachel diente eine Kachel grossen Formats des Kacheltyps 4 des Ofens mit Ritterfiguren (Bild 4). Die andere Kachel stellt Kaiser Friedrich III dar, unter der Inschrift „ri misk. ha. is. er. fr. id r. c.“ mit drei Wappen (dem Reichswappen, dem österreichischen und dem Habsburger-Wappen(?)) . . . Auch diese wurde aufgrund der Kacheln eines bereits existierenden Ofens angefertigt, das unmittelbare Vorbild ist jedoch noch nicht bekannt. Eine Kachelreihe des Ofens von Ravensburg (Bild 5) sowie eine schweizerische (Bild 6) und eine österreichische (Bild 7) Kachel zeigen, was für eine Komposition als Muster gedient haben mag.

Der Meister in der transdanubischen Werkstatt, wo der Ofen von Kaposszentjakab angefertigt worden ist, ist also von zwei verschiedenen Öfen ausgegangen, die Mitte des 15. Jhs. gefertigt worden waren: Einer von den beiden Öfen wurde für König

László V. in einer noch unbekannten Werkstatt gemacht, während der andere für Kaiser Friedrich III in einer schweizerischen Werkstatt gefertigt wurde. Zwischen den beiden Werkstätten lassen sich viele Verbindungen nachweisen, doch sie sind auf keinen Fall identisch miteinander. Beide Ofentypen wurden in mehreren Exemplaren aufgebaut: Öfen mit Ritterfiguren konnten bisher in 19 Ortschaften nachgewiesen werden (Originalkacheln). Von Öfen, die mit dem Bildnis von Friedrich III verziert waren, sind bisher nur zwei Exemplare (Ravensburg und Bratislava) bekannt, doch wir sind dessen gewiss, dass mehrere Exemplare von den Variationen dieses Ofentyps in den Wohnorten von Friedrich III und bei den Adeligen, die mit ihm in Verbindung standen (ähnlich wie bei László V) existiert haben.

Die politische Haltung des Patronatsherrn des Klosters von Szentjakab, Pál Szerdahelyi Dancs, folgte immer der Auffassung seines Gönners, der des Grafen Miklós Újlaki, Banus von Siebenbürgen und Kroatien. Újlaki war von Anfang an ein Anhänger von László V und nach dem Tod des Königs schlug er sich zu Friedrich und versuchte ihm 1459 auf den ungarischen Thron zu helfen. In jenen Jahren mussten auch die beiden Ofenkacheln angefertigt worden sein. (Bilder 1–3)

Imre Holl